

Dainų recepcija tautinio atgimimo laikotarpio lietuviškoje spaudoje

JURGITA ŪSAITYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje apžvelgiama liaudies dainų recepcija, atsispindėjusi XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios lietuviškos spaudos kontekste. Analizuojamą medžiagą sudaro to meto periodinės spaudos publikacijos, interpretuojančios dainuojamosios tradicijos klausimus, ir įvairūs spausdinti dainų šaltiniai. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokią dainos sampratą formavo bei palaikė viešasis diskursas, atstovaujamas tautinio atgimimo sąjūdžio tikslų siekusios lietuvių inteligentijos. Taip pat bandoma nusakyti, kaip folklorinėje tradicijoje atsispindėjo kintanti lietuvių etnokultūrinė savivoka, kaip ji reišėsi socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Daroma išvada, kad įtvirtinant dainuojamąjį paveldą kaip lietuvių tapatybės išraišką siekta sureikšminti jo normatyvinę funkciją, pabrėžtinai aktualinamą pačios inteligentijos autoritetine laikysena, ir iškelti svarbų kultūrinį tikslą – dainų kaupimą, kurį įsisąmonino kur kas platesnis ratas žmonių.

RAKTAŽODŽIAI: daina, spauda, dainuojamoji tradicija, rašto kultūra, tautinis atgimimas, tapatybė.

Pastarųjų metų bandymai tyrinėti rašytinio folkloro, dar ir šiandien funkcionuojančio žmonių privačioje erdvėje, pavyzdžius vertė gilintis į juos subrandinusius kultūros reiškinius ir ieškoti kuo senesnių asmeninių tautosakos užrašų formų lietuvių folklorinėje tradicijoje (Ūsaitytė 2015, 2018). Lietuvių kalba sudaryti tekstų rinkiniai skirtingo išsilavinimo ir skirtingos socialinės padėties asmenų aplinkoje gausiau ėmė plisti XIX a. antroje pusėje. Dar pirminė šių užrašų turinio analizė atskleidė, kad jų sudarytojai pirmenybę teikė autorinei, dėl rašytinės kultūros poveikio atsiradusiai lyrikai, o liaudies dainos sudarė palyginti nedidelę užrašytų tekstų dalį. Svarbiausias į sąsiuvinis išrašytos poezijos, tiek liaudiškos, tiek individualios, šaltinis buvo spauda – periodika, pasaulietinio turinio knygos, taip pat kitos rankraštinės kolekcijos. Išties neabejotina, kad kaip tik spauda, kaip vienas svarbiausių rašto kultūros komponentų, turėjo didžiausią įtaką asmeninių folklorinių užrašų turiniui. Vis dėlto, atsižvelgiant į devynioliktame šimtmečiu išaugusį

šviesuomenės dėmesį liaudies sakytinei kūrybai ir ypač sustiprėjusį tautosakos aktualinimą masinio lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio laikotarpiu, kyla klausimas, ar folkloro išskirtinio vaidmens pripažinimas, kuriant modernios tautos kultūrinę atmintį, stiprinant jos narių kolektyvinę tapatybę, turėjo „socialinį aidą“ (Aleksandravičius 1994: 36), t. y. veikė plačiosios visuomenės pasirinkimus ir vertinimus. Valstybingumo nei tautiniu pagrindu paremtos švietimo sistemos neturėjusiems lietuviams spauda gimtąja kalba buvo bene pagrindinė priemonė formuojant savo tautinį tapatumą. Neakcentuojant klausimo apie spaudos prieinamumą (politiniu ar ekonominiu požiūriu) ir lietuvių skaitymo kultūrą¹ apskritai, šiame straipsnyje ketinama apžvelgti XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios, o tiksliau – iki 1918 metų ėjusią lietuvišką spaudą, kurioje įvairiais aspektais buvo aptarinėti ar tik užsiminti dainų tradicijos klausimai ir publikuojamos pačios dainos. Tyrimui pasirinkto chronologinio tarpsnio pradžia aptakiai siejama su gausėti pradėjusiomis lietuviškomis pasaulietinio turinio publikacijomis, kuriose skirta dėmesio ir tautosakai. Atidžiau pažvelgiama į XIX a. pabaigos, siejamos su augančiu tautinio atgimimo sąjūdžiu ir griežtėjančiomis spaudos draudimo sankcijomis, periodiką, kurioje išryškėja kultūrinė dainuojamosios tradicijos refleksijos kryptis, ypač glaudžiai susipynusi su moraliniais ir socialiniais gyvenimo turinio svarstymais. Ir nors panaikinus spaudos draudimą kalbėjimo apie dainas turinys nedaug tepasikeičia – laikantis dar XIX a. paskutiniais dešimtmečiais sudėlioto dainos verčių ir reikšmių lietuvių tautos kultūrai ir istorijai naratyvo, buvo tiesiog pakartojama daugelis ankstesnių tezių, argumentų ir imperatyvų, – tačiau kalbėjimo apie tautosaką probleminiai akcentai dėliojami kiek kitaip, kryptingiau formuluojami ir praktiniai uždaviniai, kuriais visuomenė buvo telkiama bendram tikslui – išsaugoti ir atgaivinti tautinį sakinį paveldą.

Dainų išskyrimas iš visos ano meto spaudoje pristatomos tautosakos straipsnyje grindžiamas autorės pastaruoju metu atliktų rašytinio folkloro tyrimų tęstinumu. Kita vertus, susitelkti į liaudies dainų recepciją devyniolikto ir dvidešimto šimtmečių sandūroje skatina akivaizdus jų, kaip lietuvių etninės ir kultūrinės tapatybės ženklų, sureikšminimas. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti, kokia dainos samprata vyravo lietuviškame viešajame diskurse, kokios istorinės ir kultūrinės priežastys lėmė vienokias ar kitokias dainų tradicijos interpretavimo kryptis, kokį visuomenės santykį su dainuojamuoju paveldu norėta įtvirtinti. Sykiu analizuojamoje medžiagoje ieškoma paliudijimų, kurie leistų įžvelgti iš esmės šviesuomenės palaikomų kultūrinių nuostatų atgarsius plačiojoje visuomenėje.

.....
1 Skaitymo kultūra suvokiama kaip išmokta, išsiugdyta praktika siekti žinių, informacijos ar pramogų per rašytinį tekstą (Petreikis 2018: 24).

LIAUDIES DAINA XIX A. ANTROSIOS PUSĖS–XX A. PRADŽIOS
SPAUSDINTUOSE ŠALTINIUOSE

Lietuvių liaudies dainos, dar XVIII a. viduryje patekusios į rašto tradicijos terpę, ilgą laiką buvo reflektuojamos kitakalbėje, iš pradžių – išskirtinai vokiškoje kultūrinėje aplinkoje, kuriai atstovavo mokslo ir literatūros elitui priklausę asmenys. Požiūrį į pirmąsias lietuviškų dainų, reprezentavusių Mažosios Lietuvos sakinį paveldą, publikacijas (Pilypo Ruigio, Johanno Gottfriedo Herderio publikuotus tekstus ir, žinoma, Liudviko Rėzos sudarytą dainyną) sąlygojo Europoje klestėjusios Apšvietos ir preromantizmo epochų idėjos, aukštai išskėlusios estetinę tautosakos vertę (Stundžienė 2018: 138–142). Didžiojoje Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje domėjimasis tautosaka prasidėjo veikiau dėl istorinių interesų, išreiškusių lenkakalbės bajoriškosios lietuvių inteligentijos siekį pagrįsti Lietuvos valstybingumo tradicijas (Speičytė 2016: 273–292). Jau šio krašto žmonių rinktines liaudies dainas publikavo Simonas Stanevičius (1829) ir Simonas Daukantas (1846). Jų parengtos dainų knygos atspindėjo istorinio laikotarpio siekį tautosaką vertinti kaip literatūrinės estetikos šaltinį, o kartu, aktualinant sakinį paveldą, žadinti visuomenės istorinę atmintį. Tačiau šie leidiniai buvo prieinami tik apsišvietusios visuomenės daliai. Tad nors šviesuomenės pastangomis tautosaka buvo iškelta į oficialiosios kultūros paviršių, tradicinė valstietiška bendruomenė savo sakininės tradicijos dar nereflektavo. Tokiōs refleksijos galimybė rasis kiek vėliau, įsisąmoninus, kad tautosaka yra vertybė išsilavinusiems žmonėms (Aleksandravičius 1994: 12, 36).

Prielaidas etnokultūriniam, tautos folklorinėje atmintyje išsaugotam tapatumui stiprėti XIX a. antrojoje pusėje sukuria bent du vienas kitam įtaką darę veiksniai. Pirmasis buvo tautinio atgimimo sąjūdis, apėmęs visas Lietuvos gyventojų socialines grupes ir spauda formavęs tautosakinio paveldo recepciją visuomenėje. Šio sąjūdžio atstovai, kurių daugumą sudarė valstietiškos kilmės lietuvių inteligentai, išskėlė liaudies lyriką kaip lietuvių tautinio savitumo žymę, sykiu pabrėždami ypatingą liaudies vaidmenį šį paveldą išsaugant. Kitas veiksnys – gausėjanti lietuviška pasaulietinė spauda, lėmusi ryškius pačios dainuojamosios tradicijos pokyčius, kurie pasireiškė repertuaro raida ir naujomis sklaidos formomis.

Lietuviškų leidinių, pasiekusių skaitančiąją visuomenę, indėlis šiuo požiūriu buvo nevienodas. Dauguma publikacijų, pasirodžiusių XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje ir dariusių poveikį tiek sakininės tradicijos raiškai, atsinaujinimui, tiek visuomenės požiūriui į ją formavimuisi, dainų skelbimo istorijoje laikomos tarsi periferiniais ištekliais, susitelkusiais apie kitus, didesnio dėmesio dėl pripažintos jų išliekamosios mokslinės, istorinės vertės sulaukusius spausdintus šaltinius. Vis dėlto, nepaisant daugeliui tų spaudinių galimos prikišti autentiškumo stokos ir ryškaus literatūriškumo, jie padeda nuodugniau pažinti socialinius-kultūrinius kontekstus, aktualius norint įvertinti sakininės ir rašto kultūros sąveiką².

.....

2 Apie knygines ir sakininės kultūros plataus pažinimo svarbą tiriant XIX a. išpopuliarėjusias didaktines dainas žr. Sadauskienė 2006.

Iki pat XIX a. devintojo dešimtmečio, kai draudžiamoji lietuviška periodinė spauda, apeliuodama į lietuvių tautinį ir kultūrinį sąmoningumą, ėmė akcentuoti dainų ir dainavimo reikšmę, pasaulietinės literatūros poreikį tenkino sodiečiams skirti kalendoriai. Pavyzdžiui, Lauryno Ivinskio sudarytuose ūkiškuosiuose kalendoriuose šalia kitos tautosakinės medžiagos buvo paskelbta ir liaudies dainų³. Tačiau šiuo atveju svarbu priminti, kad iš devynių į kalendorius patekusių dainų net septynios pasirodė kirilica išleistuose 1865–1866 metų leidimuose. Kaip tik ši aplinkybė gerokai sumenkino ar net išvis panaikino galimybę šiems tekstams patekti į skaitančių lietuvių akiratį (Petkevičiūtė 1988: 157).

Tautosaką aktualino ir lietuvių grožinė literatūra. Vienas geriausių pavyzdžių, įvairiais aspektais įprasminusių sakinės ir rašto kultūros sąveiką, – vyskupo Motiejaus Valančiaus apysaka *Palangos Juzė*⁴, kuri, būdama svarbus XIX a. lietuvių originaliosios literatūros įvykis, ne mažiau reikšminga ir lietuvių folkloristikai. Šis kūrinys tapo ne tik jame įkomponuotų poetinių tekstų sklaidos šaltiniu folklorinėje tradicijoje (Ūsaitytė 2018: 121). Etnografiškų detalių prisodrintas pasakojimas atskleidė Lietuvos kaimo gyvenimo kai kuriuos socialinius bei kultūrinius kontekstus, jame taikliai užčiuopti folklorinės komunikacijos proceso niuansai, perteikta sakinės tradicijos įvairovė ir jos autentišką situaciją atspindintys bruožai.

Lietuvoje nuo XIX a. vidurio suaktyvėja lingvistinio ir etnografinio susidomėjimo paskatintas tautosakos rinkimas. Užsienio kalbininkų, etnografų pačių užrašytų ar iš dar palyginti negausių lietuvių liaudies dainų spausdintų šaltinių sudaryti rinkiniai⁵ buvo skelbiami Vokietijoje, Rusijoje, Lenkijoje, Mažojoje Lietuvoje. Tačiau nesunku nuspėti, kad šie leidiniai, tenkinę pirmiausia mokslo bendruomenės interesus, nebuvo prieinami plačiajai visuomenei ir neatitiko didžiosios jos dalies gana elementarių kultūrinių poreikių. Tačiau pažymėtina, kad lietuvių kultūros vystymuisi aktualios istoriografinės žinios apie dainas pateko ir į XIX a. pabaigos lietuvišką spaudą, sudarydamos sąlygas joms tapti lietuvių kultūrinės atminties dalimi. Liaudies dainų publikavimo istorija skaitytojui buvo pateikiama supažindinant su žymesniais dainų rinkėjais ir leidėjais, referuojant jų rinkinius⁶, dažniausiai tik paminint užsieniečių, garsinusių lietuviškas dainas pasaulyje, vardus⁷.

3 L. Ivinskio kalendoriuose paskelbtos tautosakos kūrinių sąrašą žr. Petkevičiūtė 1988: 240–241.

4 Dokumentiškumu pasižyminti apysaka parašyta 1869 m., o išspausdinta kontrafakciniu leidimu, nurodžius 1863-iusius leidimo metus.

5 Tarp jų atsideria net keletas labai skirtingos paskirties ir apimties spausdintų lietuvių dainų šaltinių: Karolio Brzozowskio (1844), Georgo Nesselmanno (1853), Augusto Schleicherio (1857), Vsevolodo Milerio ir Filipo Fortunatovo (1872), Fridricho Kuršaičio (1876), Oskaro Kolbergo (1879), Augusto Leskieno ir Karlo Brugmanno (1882), Christiano Bartscho (1886–1889), Adalberto Bezzembergerio (1901), Eduardo Volterio (1897, 1901–1904).

6 J. K. Sz. 1884: 248–252; Žmogus 1897; Rūtelė 1911 8: 323–324.

7 Basanavičius 1884: 309–310, 1892: 15; M-ž-s 1892 7: 49, 1892 8: 58; Bruožis 1901: 1; Kalvaitis 1905: VI–VII.

Tokia informacija, be noro praplėsti kultūrinį akiratį, tikėtasi parodyti kitataučių darbus kaip sektingą pavyzdį patiems lietuviams.

Galbūt nepopuliarus šių leidinių pobūdis ir ribotos jų sklaidos, pasiekiamumo galimybės lėmė, kad dažniausiai minimais ir naudojamais lietuvių dainų šaltiniais XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo Antano ir Jono Juškų parengtos *Lietuviškos dainos* ir *Lietuviškos svotbinės dainos*. Juškų dainynų įsitvirtinimą lietuvių kultūros terpėje ir tautinio atgimimo retorikoje veikiausiai lėmė ne tik naujas, 1880–1883 m. išėjusių, knygų sukeltas įspūdis, bet ir stiprėjančios patriotinės nuotaikos. Šie dainynai lietuvių spaudoje buvo pateikiami kaip ypač reikšmingas tautinės kultūros tekstas, kurį įsigyti buvo laikoma kiekvieno apšviestiesnio lietuviio pareiga⁸. Nė vienas kitas iki tol išleistas lietuviškas dainynas nebuvo taip išgarsintas Lietuvos vietoje erdvėje. Spaudoje, ypač pasirodžiusioje XIX a. pabaigoje, pateikta nemažai informacijos apie Juškų tautosakinių leidinių apimtį, parengimo kokybę, mokslinę naudą, padėjusios jau tada pabrėžti neabejotiną jų išskirtinumą kitų lietuvių dainų šaltinių kontekste. Simbolinę leidinių vertę kėlė svarstymai, leidę manyti, kad juose užfiksuota tradicija Lietuvoje gyvu pavidalu vargu ar gali būti randama, bet tuo pat metu ir žadinę viltį dar aptikti panašią tautosakos versmę. XIX a. pabaigos lietuvių kultūros refleksijoje brolių Juškų dainynai įsitvirtino kaip atskaitos taškas, padalijęs lietuvių dainuojamąją tradiciją į jos klestėjimo ir nuosmukio etapus.

Dainos, kaip reikšmingas istorinis–kultūrinis paveldas, buvo aktualintos ne tik aprašomojo ar tiriamojo pobūdžio straipsniuose, bet ir skelbiant pačius kūrinius tiek iš anksčiau publikuotų šaltinių, tiek iš gyvosios tradicijos. Pavyzdžiui, dainų buvo skelbiama dažname 1883–1886 m. ėjusio *Aušros* žurnalo numeryje, o leidiniui sustojus, kartkartėmis jų pasirodydavo *Varpe*, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Tėvynės sarge*. Tačiau ankstyvojoje Lietuvos periodikoje dainų publikavimo būta labai sporadiško, pateikiama medžiaga toli gražu negalėjo sudaryti (to, beje, leidiniuose ir nebuvo siekiama) bent kiek nuoseklesnio dainuojamosios tradicijos vaizdo. Visgi būdinga tai, kad gana daug dainų ir jų fragmentų pateko į publicistinius straipsnius, kuriuose įvairūs autoriai tautosakinę medžiagą dažnai naudojo dėstomiems teiginiams pagrįsti ir iliustruoti.

XIX a. pabaigoje gerokai daugiau dainų paskelbė JAV įsikūrusių lietuvių bendruomenių laikraščiai ir žurnalai: *Vienybė lietuoninkų*, *Saulė*, *Garsas*, *Lietuviškasis balsas*, *Linksmi vakarai*, *Garsas Amerikos lietuvių*, *Dirva*, *Linksmas valanda*, *Žvaigždė*. Atrodo, jog daug palankesnės leidybos galimybės ir emigracijoje susitelkusi, kultūrinę veiklą aktyviai plėtojusi lietuvių inteligentija, kurios redaguojami leidiniai ne tik prisidėjo prie Lietuvos tautinio sąjūdžio idėjų sklaidos, bet orientavosi ir į pačios lietuvių išeivių diasporos tautinio tapatumo išsaugojimo poreikį, sudarė geresnes sąlygas dažniau ir gausiau publikuoti liaudies dainas periodikos puslapiuose. Puikus to pavyzdys –

8 Parplis 1883; Antanulis 1891.

Amerikos lietuvių savaitraštyje *Valtis* vien 1894–1895 metų numeriuose išspausdinta arti šimto liaudies dainų, užrašytų Šiaulių ir Švenčionių pavietuose. Kitapus Atlanto pavyko išleisti ir didesnės apimties rinkinius – Juozo Čapliko-Šimtakojo *Trakiečių dzūkų dainas* (1899) ir Jono Basanavičiaus *Ožkabalių dainas* (1902).

Dainų prieinamumas, tradicijos išsaugojimas ne mažiau rūpėjo ir Mažosios Lietuvos šviesuoliams. Šis reikalas mažlietuviams skirtuose leidiniuose buvo interpretuojamas atsižvelgiant pirmiausia į šio krašto specifinį istorinį ir kultūrinį kontekstą, atvirai išreiškiant savo poziciją dėl valdžios vykdomos germanizavimo politikos, oponuojant pietizmo šalininkams, vadinamiesiems surinkimininkams, atvirai demonstravusiems nepakantumą pasaulietiniam ir folkloriniam dainavimui⁹. Gaivinant dainas ir palaikant dainavimą bendruomenėse daug prisidėjo 1885 m. įsteigtos krašto lietuvių vienijusios draugijos „Birutė“ vadovai ir aktyvesni nariai. Šiam reikalui draugija 1886 m. išleido *Birutės dainas*¹⁰, įdėjusi į rinkinį liaudies ir autorinės poezijos kūrinių. Šioje knygelėje birutininkams siūlomą repertuarą kasmet papildydavo, pajvairindavo dainos, skelbtos draugijos nuo 1895 metų organizuojamų metinių švenčių proga rengtose koncertinėse programose.

Mažajoje Lietuvoje atskiromis knygelėmis buvo išleista daugiau dainynėlių¹¹, nelegaliais būdais pasiekdavusių ir spaudos draudimo varžomą Didžiąją Lietuvą. Neatsižvelgiant į juose skelbiamos medžiagos pobūdį, parengimo principus ir kitus, labiau folkloristikai svarbius klausimus, galima teigti, kad aktualindami istorinę, folklorinę tematiką tie leidiniai buvo parengti siekiant stiprinti mažlietuvių ir didlietuvių tautinę savivoką.

Spaudos draudimo metų lietuviškieji leidiniai, nepaisant skirtingų jų leidybos vietų, skleidėsi vientisame kalbiniu ir kultūriniu pagrindu susiformavusiame informaciniame lauke, kurio gyvavimą rodo ne tik spaudinių platinimo kryptys, bet ir bendras autorių ir jų aptarinėtų temų ratas. Tiek specialiai Lietuvai skirti, bet Mažajoje Lietuvoje spausdinti leidiniai, tiek kita čia ir JAV ėjusi lietuviška spauda

9 Plg. Vydūno viešą atsakymą surinkimininkams (Keliauninkas 1895), savo laiškuose smerkusiems jį už bandymą gaivinti liaudies dainas tarp mažlietuvių. Apie šį politinį ir kultūrinį atspalvį turėjusį konfliktą, kaip skausmingą Mažosios Lietuvos kultūros momentą, nevengota užsiminti ir spausdintuose dainynuose (žr. Kalvaitis 1894: 4, 7, 10; Bruožis 1908: 5).

10 Rinkinys sulaukė pakartotinio leidimo, į kurį buvo įtraukta daugiau liaudies dainų.

11 *Ožkabalių dainos*, surinktos ir išdūtos per Jonan Basanavičių, Tilžėje, 1884; *Naujos dainos*, Tilžėje, 1892; *Graži dainų knygelė*, išleista per Giedrį, Bitėnai, 1893; *Rutų Lapelei. 100 Dainelių*, surinko ir išleido W. Kalvaitis, Tilžė, 1894; *Kanklės: lietuviškos dainos keturiems balsams (vyriškiems) sutaisytos*, parupino Dras V. Kudirka, Tilžėje, d. 1 – 1895, d. 2 – 1899; *Gražių dainų knygelė*, sudarė Rožaitis, Bitėnai, 1899; *Parinktos lietuviškos dainos pagal Antaną Juškevičį*, Tilžėje, 1901; *Dainos sutaisytos ant keturių balsų*, surinko Leonas Ereminas, Tilžėje, 1902; *Lietuvos gaidos: [natos] = Klänge aus Litauen*, [išleistojis ir visun tiesun savininkas Vilhelmas Storost], Tilžė, 1904; *Prusijos Lietuvių Dainos*, surinko ir pridėdams anas per Rėzą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilus Kalvaitis, Tilžėje, 1905.

pasiekdavo įvairiose Rusijos imperijos vietose gyvenusius lietuvius¹². Skaitytojų daugumą, be abejo, sudarė lietuvių inteligentija ir tam tikra raštingosios visuomenės dalis, savaip atsirinkusi ir reflektavusi tautinės kultūros vertingumo idėjas.

Didesnis proveržis skelbiant tautosakinę medžiagą Didžiojoje Lietuvoje pasitebimas tik XX a. pradžioje, panaikinus lietuviškos spaudos draudimą. Aktyvaus ir kryptingo skatinimo rinkti dainas, atsispindėjusio pirmojo dešimtmečio pabaigos laikraščiuose ir žurnaluose, rezultatų ilgai laukti nereikėjo: dainos siūbtelėjo į moksleivių ir jaunimo, taip pat į literatūrinio gyvenimo aktualijoms skirtus žurnalus *Vasaros darbai*, *Mūsų tautinės tvėrybos žiedai*, *Pavasaris*, *Vaivorykštė*. Kelias dešimtis jų su harmonizuotomis melodijomis 1911–1915 m. paskelbė Vilniaus krašto lietuviams skirtas laikraštis *Aušra*.

XX a. pradžioje, plečiantis lietuviškos spaudos leidybos vietų geografijai, naują postūmį gavo ir dainų rinkinių publikavimas. Nors tenka pripažinti, kad šie leidiniai dėl savo įvairovės ir margumo sunkiai apibendrinami, tačiau esama pagrindo kalbėti apie daugumos jų įtvirtinamą savitą dainos sampratą. Buvus gana aiškią kultūrinę nuostatą rodo tai, kad dažname tų populiarių rinkinių liaudiškos dainos skelbiamos kartu su autorine poezija. Pati ši tendencija formavosi dar XIX a. kultūrinėje terpėje, o folklorine jos išraiška galima laikyti tiek XIX a. pabaigos–XX a. pradžios tautosakos rinkinius, tiek tuo metu sudarytas asmenines rankraštinės tekstų kolekcijas. Ypač palankios sąlygos folklorinės kultūros paradigmos kaitai susidarė XIX a. antrosios pusės lietuvišką spaudą užtvindžius individualiai poetinei kūrybai (Maciūnas 2003: 4–5). Masiškumu ji, galima sakyti, užgožė klasikinės poetikos dainas, paskelbtus kuklius jų kiekius viršijusi net ne dešimtis, o šimtus kartų. Ypač XIX a. paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais eilėraščiais buvo užverstos lietuviškų laikraščių redakcijos (Skurdenienė 2001: 413)¹³. Pažymėtina, kad labai panašiomis proporcijomis liaudiški ir literatūriniai kūriniai pasiskirsto šio laikotarpio rankraščiniuose dainynuose. Nusiteikimas neatskirti liaudies dainos nuo dainiško autorinio eilėraščio išlieka būdingas taip pat ir XX a. pradžios knygoms ir rankraščiams. Tam, matyt, įtakos turėjo ir tai, kad sakytinės ir rašytinės lyrikos žanrai dalijosi vienu *dainos* vardu (Bikinaitė 1996: 209). Aptariamo laiko spaudos kontekstai atskleidžia, jog, nepaisant gana aiškiai inteligentijos, bent jos dalies, suvokto skirtumo tarp liaudies (senoviškų) ir poetų sukurtų dainų, kaip priklausančių atskiroms kultūrinėms sistemoms, buvo

12 Kaip rodo asmeninių valstiečių bibliotekėlių analizė, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Mažojoje Lietuvoje leista spauda XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje pasiekdavo ir Lietuvos provincijos gyventojus (Petreikis 2010: 7–8).

13 Realią autorinės poezijos ir liaudies dainų skelbimo statistiką XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje atspindi lietuviškos periodikos bibliografinės rodyklės, kurių atitinkamosose skiltyse suregistruotos tautosakos ir grožinės kūrinių publikacijos, pavyzdžiui: Lietuvos bibliografija 1994: 133, 178–181; Lietuvos bibliografija 2000a: 134, 162–167; Lietuvos bibliografija 2000b: 284–287, 360–399; Lietuvos bibliografija 2002: 134–163–168; Lietuvos bibliografija 2004: 166, 204–210.

palaikoma jų kaip vientisos lietuvių tautinės kūrybos samprata, tautosaką vadinant ikirašytine lietuviška literatūra. Kartais svarbesniu laikyta ne kūrinio senumą pagrindžianti poetikos savybių visuma, o kalbinis kriterijus ir tam tikromis vertybinėmis nuostatomis apibrėžiamas turinys. Kuo vadovavosi sodiečiai, vertindami skaitinius, gana taikliai atspindi 1910 m. paskelbto straipsnio ištrauka, be viso kito, išduodanti kaimo žmonių naujoviškam turiniui ir tradicinei dainiškai formai teiktus prioritetus:

Kai-kuomet paskaitydavau jiems ar laikraštį, ar kokią knygutę. Apie laikraščių vertę spręzdavo jie iš to, kiek ten būdavo „naujienu“, tai yra nepaprastų atsitikimų, vis tiek kame ir kaip jie apsireikštų. Mėgo jie klausyti praktikos visų rūšių žinias, bet ir iš tų labiausiai patikdavo tos, kur buvo įstabios dėl savo naujumo, apie kurias seniau manyte nemanė, žinote nežinojo <...>.

Patikdavo jiems ir suprantamai parašyti mokslo straipsniai iš medicinos, gamtos, istorijos, ir kt...

Apie ūkininkavimą visuomet klausydavo su pamėga, kai-ką pagirdavo, kai-ką pa-peikdavo, bet vykinti nesiskubino. <...>

Tikdavo jiems ir moraliniai, politikos ir kiti „pamokinantieji“ straipsniai, labiausiai, kuriuose randas nemaža „skambios frazės“.

Beletristiką paprastai vadindavo „balabaikomis“ ir žiūrėjo į ją, kaipo į įrankį smagiai nuobodžiai valandai praleisti. Ir tai tik į tokią, kurioj aprašomi kokie nors istoriškai-tragėdiški, arba taip juokingi atsitikimai. Vistiek, ar tai iš lietuvių senovės gyvenimo, ar iš kitų tautų. <...>

Eilėmis labai pasitenkindavo ir vadino jas „dainuškėmis“. Netiek tikdavo turinys, kiek forma (Brr... 1910: 35–36).

Galima sakyti, kad XIX a. antrojoje pusėje susiformavo ir išpopuliarėjo savitas eklektiniu stiliumi pasižymintis masinės literatūros leidinių (knygų) tipas. Tokius rinkinius sudarydavo tam tikru laikotarpiu visuomenėje plitę populiarūs eilių ir dainų tekstai, paimti iš įvairių, dažnai jau publikuotų šaltinių¹⁴. Liaudies daina šiuose dainynėliuose buvo pajungta pagrindinei tautą telkusiai lietuviybės atgaivinimo ir stiprinimo idėjai¹⁵.

14 Leidinių, kuriuose liaudies dainos pajvairina, papildoma teminius eilių rinkinius, pavyzdžiais galėtų būti šie: *Lietuviszkos ir senausos dainu knigeles*, išleistos nu M. Jankus, Tilzit, 1882; *Lietuviszkos dainos isz visur surinktos*, Plymouth, Pa., 1893; *Vabalnikieniu dainos. Surinktos nuo lietuvių*, surinko Stasys Valaskas, Čikaga, 1904; A. Adata. *Vieversėlio dainos visokiuose kraštuose užrašytos*, Ryga, 1905; *Linksmos daineles pavestos Lietuvos jaunuomenei*, surinko ir išleido savo lėšomis P. Krencius, Tilžėje, 1907; *Lakštutės giesmelės: jaunimo mėgiamųjų dainų rinkinėlis*, Vilnius, 1913.

15 Ši intencija išryškėja dainynų leidėjų palydimajame žodyje skaitytojams. Antai JAV lietuvių laikraščių ir knygų leidėjas Juozas Paukštys tikėjo, kad jo dainų ir eilių rinkinys ne vienam pasitarnaus „ant apsisvietimo tautiszko“ (Paukštys 1893). O štai Mažosios Lietuvos

Greta tokių leidinių, kuriuose dainuojamoji tautosaka tarsi prišliejama prie literatūrinės poezijos, buvo leidžiamos ir knygos, kuriose liaudies dainos sudarė jei ne visą, tai bent didelę turinio dalį¹⁶. Šie leidiniai dainuojamosios tautosakos sampratą, liaudies dainas atskirdami nuo ryškių individualumo žymę turinčios kūrybos, kreipė senojo, išgryninto jos pavidalo pusėn. Jais ir su tuo pat metu lietuviškoje periodikoje viešintais dainų klasikinio repertuaro pavyzdžiais bandyta įtvirtinti folklorinės tradicijos norma, kartu siekta ir pažintinių, švietėjiškų folklorinės tradicijos populiarinimo bei atgaivinimo tikslų.

Apžvelgus dainų publikavimo tendencijas lietuviškoje, pirmiausia – tautinio atgimimo spaudoje, toliau bandoma aptarti joje ryškėjančias dainuojamosios tradicijos refleksijos kryptis.

LIETUVIŲ TAUTINIO SAVITUMO PAIEŠKOS DAINOSE

Tautinio atgimimo lietuviškoji spauda, apėmusi spaudos draudimo laikotarpį ir vėliau, iki nepriklausomos Lietuvos valstybės įkūrimo, pasirodžiusius leidinius, turėjo didelę reikšmę formuojant visuomenės santykį su tautosaka. Jį kūrė ir kartu atspindėjo pačių įvairiausių žanrų leidiniai: poezijos ir tautosakos rinkiniai, taip pat periodiniai leidiniai, skelbę aktualius publicistinius rašinius ir glaustus informacinius tekstus. Dažnu atveju pirmiausia dainos, išskiriant jas iš visos sakinės tradicijos, buvo suvokiamos kaip lietuvių tapatumo išraiška. Viešajame rašytiniame mūsų kultūros diskurse dainuojamoji tautosaka buvo laikoma ypač reikšmingu paveldu, kuris palaiko tautos istorinę atmintį, pasižymi aiškiu normatyvumu, o jo išsaugojimas neabejotinai laiduoja lietuvių kultūrinį tęstinumą.

.....
 tautosakininkas Vilius Kalvaitis dainomis pamėgino perteikti tris mažlietuvių istorijos etapus: į rinkinio *Rūtų lapeliai* (1894) pirmąją dalį sudėjęs seniausias, tradicines lietuvių dainas, esą išlikusias iš pagoniškų laikų, į antrąją atrinkęs iš vokiečių kalbos verstus tekstus, kurie turėję simbolizuoti miegantį lietuvių tautinį sąmoningumą, o baigęs knygą naujaisiomis, literatūrinėmis „czeso musu pabudimo“ dainomis (Kalvaitis 1894: 3).

- 16 Šiems, be jau minėtų J. Čapliko-Šimtakojo, J. Basanavičiaus, V. Kalvaičio dainynų, priskirtume kitas iki 1918 m. išleistas knygas: *Maža dainų knygelė*, Shenandoah, Pa., 1905; *Dainų dainelės iš A. Juškevičios surinktų parinktos*, parinko J. J., Vilnius, 1906; *Klaipėdiškių dainos*, surinko Jons Pakalniškis, Vilnius, 1908; *Auksinės varpos. Senovės dainos surinktos Udrijos apylinkėje*, d. 1, Juozo Neimanto, Seinai, 1909; *Našlaičių dainos*, surinko A. Z., Vilnius, 1911; S. Šimkus. *Dainų dainorėlis: 30 liaudies dainų trims ir dviems lygiems balsams*, Kaunas, 1912; *Žemaitiškos dainos pavestos liaudies chorams*, sutaisė 2, 3 ir 4 mišriems balsams Juozapas Gudavičius, Tilžė, 1912; *Žaliosios girios giesmės: (krykliniečių dainos)*, surašė Dievo Muzikantas, Vilnius, 1913; *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje*, dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, Helsinki, [1912]; Juozas Neimantas. *Kanklės: senovės lietuvių dainos trims lygiems balsams*, Seinai, 1913; *Lietuvių kariškosios dainos*, surinko M. S. Žeminėlė, Ryga, 1915; *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, Lietuvos šiaurės rytuose surinko kun. A. Sabaliauskas, Nemunėlio Radviliškio klebonas, Helsinki, 1916.

Modernios tautos kūrimo procese tautosaka buvo prilyginta istorijos šaltiniams. Ryškiausias folkloro istorinės interpretavimo krypties, susiformavusios dar XIX a. pradžioje, atstovas buvo Jonas Basanavičius. *Aušroje* ir *Varpe* publikuotuose jo rašiniuose¹⁷, taip pat atskiromis knygelėmis leistose studijose¹⁸, kuriose aptarinėti lietuvių tautos genezės ir kultūros istorijos klausimai, buvo įtvirtinama dainų kaip reikšmingo dokumento, išlaikiusio žinių apie protėvių materialinę ir dvasinę gyvenimą, paskirtis. Į dainas žiūrėta kaip į dokumentus, kurių fragmentiškumą ir variantiškumą pateisina jų sakininė forma. Bendras mokslinis ir kultūrinis kontekstas dar neskatinio kvestionuoti tautosakos kaip istorijos šaltinio patikimumo, visiškai taip pat nebandyta aktualinti (tam, beje, stigo ir teorinių prielaidų) simbolinio dainiškosios poetikos lygmens. Pažymėtina, jog net ir toks daugeliu požiūrių išskirtinis lietuvių kultūrai reiškinys, kaip A. Juškos sudarytas *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinys, J. Basanavičiui tapo tinkamu atspirties tašku pristatyti savo įžvalgas apie lietuvių protėvių kultūrinį ir istorinį savitumą¹⁹. Mintis apie lietuvių liaudies dainų kaip istorijos šaltinio reikšmę mėgo pabrėžti ne tik šio aušrininko amžininkai²⁰, – jos perfrazuotos ir ne vienoje vėlesnėje dainų reikšmę įrodinėjusioje publikacijoje. Vienas tipiškesnių pavyzdžių – beveik keturiais dešimtmečiais vėliau išsakytos Mažosios Lietuvos kultūrininko Adomo Brako mintys, jau drąsiau įgalinančios dainas laikyti savitu istorijos pažinimo instrumentu, leidžiančiu išgyventi praeitį:

Kiekvienas, kuris nori pergyventi, kentėti, atjausti sunkius lietuvių tautos vargus-nelaimes, kas nori linksmintis, dalyvauti šventėse ir iškilmėse tikroje mūsų bočių – senovės lietuvių dvasioje atliekamose, tas teima ir su didžiausia atida teskaito tautiškas dainas. <...> Mūsų tautiškoji poezija – tai mūsų tautos gyvenimo veidrodis, jos vargai ir ašaros, jos laimė ir džiaugsmas: ji viena turi mums šviesti, būti saiku ir mokytoja kiekviename pasielgime ir sumanyme (Brakas 1918: 235).

Istorinė etnografinė prieiga – ne vienintelė požiūrio kryptis, dariusi įtaką folklorinės dainos recepcijai lietuvių kultūros diskurse. Ją lydėjo kitas, irgi nuolatiniu tapęs, teiginys apie išskirtinę dainų svarbą kalbotyrai – tiek XIX a. suklestėjusiems lyginamiesiems kalbų tyrimams, tiek pačios lietuvių kalbos raidai. Buvo pabrėžiama ypatinga dainų reikšmė kalbos dvasiai pajusti. Jos rodytos kaip kalbos

17 Basanavičius 1885a, 1886, 1896.

18 *Žiponas bei žipone ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškun dainun*, parašė Jonas Basanavičius, Tilžėje, 1885; *Žirgas ir vaikas: vistariškai-arkeologiškas ištyrinėjimas Jono Basanavičiaus*, Tilžėje, 1885.

19 Plg. Basanavičius 1884.

20 Jonas Koncevičius, *Aušroje* pateikęs glaustą lietuvių dainų publikavimo istoriją, teigė:

Kad butu užlikusios visos dainos, kokias Lietuviai dainavo nū senu senovės liki musu gadynės, tai rastumėme visus musu tautos veikalus arba Lietuviu istoriją (J. K. Sz. 1884: 247).

taisyklingumo, grynumo pavyzdys, ypač tai lietuvių kartai, kuri, siekdama aukštesnio išsilavinimo, buvo priversta eiti mokslus svetimomis kalbomis²¹. Gausiomis dainų citatomis demonstruota, koku žodyno turtingumu, neribotomis minčių ir jausmų raiškos galimybėmis pasižymi lietuvių kalba, jos tarmės. Mėgta pabrėžti, kad lietuvių protėvių gebėjimas dainomis išreikšti plačiausią jausmų skalę įrodo ir nepaprastą kalbos turtingumą, savarankiškumą, senumą. Neretai tokie senovės lietuvių kultūrinio pranašumo argumentai būdavo dar paremiami kitataučių, rinkusių lietuviškas dainas, palankiomis nuomonėmis.

Senųjų liaudies dainų poetinė raiška skatino tautiškai angažuatą šviesuomenę samprotauti apie aukštą lietuvių protėvių kultūros lygį proistoriniais laikais. Didingos tautos praeities nuojautomis bandyta atsverti jos kultūrinės ir istorinės atminties stoką (Putinaitė 2004: 10). „Dailumas musu dainu, grožibė, miklumas ir meilingumas kalbos iszreiskime vopiausiu jausmu – ira tai geriausias ženklas, kokią augstą dabą (kulturą) buvo pasiekusi Lietuviu tauta jau gilioje senovėje“²² – šis J. Basanavičiaus tvirtinimas (jame galima atpažinti ir S. Daukanto *Dainių žemaičių* pratarinės mintis²³), skambėjęs ir vėlesnių autorių tekstuose, tapo vienu pamatinių lietuvių tautinę savivertę stiprinančių teiginių.

XIX a. pabaigos tautinė inteligentija, panašiai kaip ir šio šimtmečio pradžios Lietuvos šviesuoliai, dainose ieškojo ir lietuvių tautos savitumą grindžiančių argumentų. Dar XIX a. pradžioje, rengiant spaudai pirmuosius lietuviškus dainynus, kūriniai buvo atrenkami atsižvelgiant į jų dorovingumą, žavumą, švelnumą. Panašūs ar dar labiau sugriežtinti dainų vertės, tinkamumo matai lietuvių folklorinės tradicijos refleksijoje išlieka aktualūs XIX ir XX a. sandūroje²⁴, smarkiai veikdami įvairių autorių kalbėjimo apie dainas retoriką ir tematiką, užsidariusią istorinės praeities ir moralinių vertybių aukštinimo rate.

Mėginant nusakyti lietuvių tautinį charakterį dažniausiai remtasi tomis dainomis, kurios atitiko, leido formuoti idealizuotą, dorybingo, ramaus lietuvio įvaizdį. Iš viso repertuaro išskirtos griežtus padorumo kriterijus atitinkančios, dažniausiai senosios, dainos buvo pasitelkiamos kaip argumentas, turėjęs lietuvių savimonėje įtvirtinti esminius sumodeliuoto tautinio charakterio bruožus. Padorumo matas buvo vienas svarbiausių skirstant dainas į lietuviams deramas, puoselėjančias jų dvasingumą, ir tas, kurias labiau išsilavinę asmenys siūlė pamiršti. Įvairūs spaudiniai – dainų (eilių) rinkiniai, švietėjiški publicistiniai rašiniai buvo naudojami kaip įrankis diegiant tinkamus, rašto kultūros terpei priimtinus estetinius principus. Antai Vaižgantas,

21 M-ž-s 1892 6: 41–42; Leonas 1910: 56.

22 Basanavičius 1884: 310.

23 Daukantas 1846: IX.

24 Apie XIX a. pabaigoje pasireiškusią, brolių Juškų dainyno vėl aktualintą, tautosakos etinę ir estetinę vertinimo kryptį žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2019: 212–213.

recenzavęs Eduardo Volterio parengtos *Lietuviškos chrestomatijos* pirmąjį tomą (1901), rado dingstį kreiptis į tautosakos rinkėjus su patarimu neužrašinėti kūrinių, turinčių „nepadorų, ordinarišką arba ir begėdišką reiškimą“ (Vaižgantas 1901: 36). Panašu, jog jis, kaip ir dauguma ano meto spaudos darbuotojų, laikėsi požiūrio, kad tautą ir jos kultūrą reprezentuoti tikslinga tik estetiškais tautosakos pavyzdžiais, o sodresni, kultūros šiuokšlėms prilyginami kūriniai neturi būti viešinami:

Kame nėra šiukšlių? Gali jas mėgėti savo triboje, idant, anot Turgenjovo Chorio: „žiljom pachnuo“; bet kam jas kitiems į panosę kaišioti? Jei rinkikai tautiškų liekanų neapleidžia menkiausių niekų, tai jau rinkime ir į muziejus kraukime kiekvieną vištšūdį: jug ir tas po Lietuvos pečiumi atsirado (ten pat).

Atrodo, jog etinė dainų refleksija, skatinusi selektyvų požiūrį į tautosaką, buvusi būdingesnė griežtų krikščioniškų nuostatų šalininkams, tarp jų – tautiniame sąjūdyje dalyvavusiems dvasininkams. Jiems dainos vertę nusakė tai, ar ji galėjo būti laikoma moraliniu pavyzdžiu²⁵. Padorios, neva tikrąją lietuvių prigimtį atitinkančios, dainos turėjo liudyti tokius į praeitį nuėjusius laikus, kai vyravo meilė ir pasiaukojimas tėvynei, žmonių bendravimas rėmėsi pagarba, tėvus ir vaikus, sutuoktinius siejo švelnūs, santūriai reiškiama jausmai, o jaunimas vertino skaistybę. Senųjų tautinių dainų atsisakymas, paties dainavimo papročio nykimas buvo tiesiogiai siejamas su nusmukusia lietuvių morale. Todėl tam, kad į žmonių širdis vėl sugrįžtų dorovingumas, beveik išnykęs neva dėl svetimtaučių įtakos, siūlyta jo mokyti iš dainose išsaugoto protėvių gyvenimo paveikslu:

[K]ą ir besakyti apie jų moralizšką naudą, žinant, kokia baisi demoralizacija vieszpatauja dabar mūsų kitąkart szventoje Lietuvoje. Tūtarpu senobiszkos dainos, turiu cze dar priminti, be abejojimo atnesztų daug naudos mūsų doriszkam pasielgimui, jei tikrai jas platinant truputį paskirti norėšime (M-ž-s 1892 7: 50).

Klasikinės poetikos dainų moralinio turinio sureikšminimas, atsiradęs dėl schemiško, pažodinio tekstų interpretavimo ir neretai virstantis įkyriu pamokslavimu, šiandien ypač krinta į akis. Ar ne anuomet į tautos kultūrinę atmintį ir buvo įdiegtas folklorinis *mergelės su rūtelėm* ir *bernelio su žirgeliu* vaizdinys (Subačius 1999: 53), iki pat šių dienų tarp dalies visuomenės palaikantis šablonišką, suprimityvintą liaudies dainos sampratą ir lemiantis skeptišką santykį su visa folklorine kultūra.

Dainoms, pasitelktoms kuriant tautos istorinę atmintį ir sąmonę, buvo taikomas senumo kriterijus, laikytas vienu iš tautosakos vertingumą sąlygojančių savybių.

25 Klasikinės poetikos dainų normatyvinę vertę aktualino jose vaizduojamų žmogiškųjų santykių etiškumas (Sadauskienė 2006: 180–192).

Referuojant ano meto kultūrinę spaudą, senoviškomis, ir dėl to didžiausią išliekamąją vertę turinčiomis, neretai buvo pavadinamos dainos, kurios atitiko anksčiau minėtus istoriškumo (gebėjimo tekstu liudyti praeities įvykius ir gyvenimo būdą), dorovingumo ir lietuviškos kalbos kriterijus. Tačiau toks požiūris lėmė, kad, neatsižvelgiant į poetikos bruožus, o paisant vien turinio, senoviškumo kategorija buvo pritaikoma ir literatūrinės kilmės tekstams, ypač jei juose vaizduota lietuvių pagoniška praeitis, kovos su priešais ar perteiktas etnografiškas papročių paveikslas²⁶. Šitaip traktuojamas dainų senumas atspindėjo tautinio atgimimo laikotarpio inteligentijai būdingą tendenciją sureikšminti lietuvių istorinį ir kultūrinį paveldą, iš esmės dar nebrėžiant aiškesnės takoskyros tarp sakytinės ir rašytinės lietuvių poetinės kūrybos.

Siekiant įtvirtinti lietuvių liaudiškos, arba tautinės, dainos idealą, grėsmė prarasti senąsias dainas kaip svarbų tautinio tapatumo simbolį galėjo būti tikslingai pabrėžiama. Šiam tikslui pasiekti dažniausiai naudotas kontrasto principas vaizduojant dainos būseną tarp *seniau* ir *dabar*, skirstant kultūrinius reiškinius į *savus* ir *svetimus*.

Dainų klestėjimo laikas buvo siejamas su aukso amžiaus tarpsniu lietuvių tautos istorijoje. Tačiau kadaise turtingos dainavimo kultūros likučiai vis dar galėjo byloti apie garbingą lietuvių protėvių gyvenimą. Siekis tuos likučius išsaugoti tapo vienu iš modernios lietuvių tautos kūrimo uždavinių. Tautinės kultūros puoselėtojai atkakliai kvietė jaunuomenę (ypač pabrėždami jaunų merginų vaidmenį puoselėjant liaudiško dainavimo kultūrą) susiprasti ir skubėti gaivinti senąsias dainas. Tikėta, kad žmonėms, o pirmiausia jaunimui, įkvėpti meilę dainoms gali padėti pasakojimai apie jų grožį²⁷. Siūlyta dainų mokytis iš vyresnės kartos, skatintas dalyvavimas choruose, kultūrinėse draugijose ir būreliuose, dainuoti raginta vakarais po darbų ir savaitgaliais. Liaudiškos dainos buvo laikomos neatsiejamu kultūringų, pavyzdinių jaunimo vakaronių atributu. Įsivaizduota, kad sugrąžinus dainas į bendruomenių ir privačių asmenų gyvenimą, tautos istorija sugrįžtų į savo natūralią tėkmę, pertrauktą keletą šimtmečių trukusio svetimųjų įsikišimo. Dar ir dėl to daina, kaip etnokultūrinės tapatybės ženklas, buvo pasitelkiama įvairių kolektyvinių kultūrinių praktikų metu – šventiniuose renginiuose, lietuvių vienijančių draugijų, chorų veikloje²⁸.

26 Veversys 1889; R. M. 1902a, 1902b.

27 Norintiems jį išvelgti ir suprasti buvo skirti įvairiausio pobūdžio rašiniai apie dainų poetinę kalbą, interpretuojantys atskirus poetinius įvaizdžius, apibendrinantys teminę ir žanrinę dainų įvairovę ar perteikiantys asmenišką konkrečios dainos sukeltą įspūdį: Basanavičius 1885a, 1885b; Veversys 1889; K. A. S. 1895; Basanavičius 1895, 1896; P. B. 1901; Savasis 1902; Masionis 1903; Leonas 1910; Rūtelė 1911; P. M. 1918a; 1918b; V. J. 1918; Biržiška 1918.

28 Liaudies dainų pritaikymą ir dainavimo skatinimą analizuojamo laikotarpio lietuviškų draugijų veikloje, chorų programose, taip pat masiniame scenos mėgėjų sąjūdyje yra aptaręs Stasys Skrodenis (2005: 27–41).

Pavyzdžiui, Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos „Birutė“ rengiamose metinėse šventėse daina tapo privalomąja ritualizuotos programos dalimi, o nusistovėjęs, nežymiai varijuojamas dainų repertuaras, atrodo, buvo įgavęs simbolinės vertės.

Nors ir pripažįstant, kad tarp žmonių poreikis dainuoti visai neišnyko, tačiau tautišką inteligentią piktino tai, kad jaunimas mieliau rinkosi nelietuviškas dainas, linko prie atsineštinių, svetimų gaidų. Senojo folkloro grynumu susirūpinusi lietuvių inteligentija šias iš raštijos ar profesionalios muzikinės kultūros perimtas „naujos mados“ dainas laikė menkavertėmis, netinkamomis lietuviui būdai ir svetimomis jo širdžiai²⁹:

[S]enovės dainos nenorime mokintis, insidėmėti, – tuojaus griebiamės naujų, kartais suvisai svetimų, neatsakančių nė dvasiai nė būdai lietuviu. <...>

Visas svetimtaučių ir net naujos mados, kai-kurias visai meskime. Jug patįs persitikrinote, kad dabartinė dirbtinė daina, nesukelia jūmyse tokių prakilnių jausmų, kaip kad daina senoviška, apie bernelį doobilėlį arba mergelę lelijėlę su josios rutelių daželiu ir rutelių vainikėliu...

Dabartinė daina, daina neatsakanti lietuviui būdai. Tas omenyje reikėtų turėti (Vaičiūnas 1915).

Tačiau folklorinėje tradicijoje spėjusios prigyti lietuviškos, savų poetų sukurtos dainos laikytos geresniu pasirinkimu už svetimas. Taip teigė Vaižgantas, „žmonių mastu“ rinkęsis matuoti Antano Vienažindžio eilių vertę:

Geros-prastos, vis-gi geriaus yra jas dainuoti ne „Saszenki-Maszenki“, „Katerinuszkina mat“ ir kitas panasias toms; o jau berželis – svyrūnelis, rutų szakelė tol labiaus mums patiks, už maskolizskas blazganas (Vaižgantas 1898: 32).

Šiandien atrodo reikšminga, kad XIX ir XX a. sandūroje sprendžiant dainų se-
numo ir naujumo bylą lietuviškos spaudos darbuotojai išryškino ir tam tikrus folk-
lorinės tradicijos kaitos momentus. Autoritetingi pareiškimai apie Lietuvos kaime
jau bebaigiančią išsekti tautosakos versmę ypač garsiai suskambo XIX a. pabaigoje³⁰.
Vis dėlto dainų kultūros vertinimas labai priklausė nuo konkretaus autoriaus san-
tykio su gyvąja tradicija. Tai ir lėmė, kad reali, iš esmės viena laikė dainų situacija

29 Mažonoje Lietuvoje panašiai kalbėta apie dominuojančios vokiškosios kultūros žalą mažlietuvių liaudiško dainavimo tradicijai. „Per wokiszskas Dainuszskas tampa lietuwiszkoji Dvase marinama“, – aiškino Vydūnas jaunuomenei, nemokančiai senoviškų savo krašto dainų (Skrioluks 1894).

30 Tiesa, ši nuostata apie užmirštas, retėjančias dainas ir nuo jų tolstantį jaunimą galėjo būti perimta dar iš pirmųjų lietuvių liaudies dainų rinkėjų ir skelbėjų; plg. S. Stanevičiaus, S. Daukanto J. Juškos pastebėjimus apie dainavimo tradicijos pokyčius (Stanevičius 1954: 10; Daukantas 1846: IX–X; Juška 1883: XVI).

galėjo būti suvokiama ir komentuojama gana prieštaringai. Vieniems teigiant, kad baigiantis devynioliktam šimtmečiui žmonių dar dainuojama, kiti jau tvirtino, kad dainos liaujasi skambėjusios. Nekrologo intonacijos pasigirsta apibūdinant dainavimo situaciją ir Lietuvių mokslo draugijos 1909 m. paviešintame atsišaukime apie įsteigtą Dainų rinkimo komisiją:

Lietuvių Mokslo Draugija per visuotiną savo narių susirinkimą liepos 11(24) d. š. m. su sunkia širdžia pripažino pažymėtą jau nekartą laikraščiuose faktą, jog senobinės lietuvių dainos su įdomiais savo tekstais ir puikiomis melodijomis nyksta. Taigi, norėdamas su-laikyti nuo prapulties dar lig šio laiko esantį minėtąjį tautos turtą, Draugijos susirinkimas paskyrė tam tikrą Komisiją <...> (Komisijos... 1909).

Tiesa, visai netrukus – nuo XX a. antrojo dešimtmečio pradžios – dainavimo tradicijos vertinimas įgyja kiek daugiau optimizmo. Tam įtakos, žinoma, turėjo kur kas labiau organizuotą bei koordinuotą pobūdį įgavęs tautosakos rinkėjų darbas, leidęs objektyviau vertinti folklorinės kultūros būklę.

Informaciniai ar publicistiniai ano meto dainavimo paliudijimai šiandien suteikia galimybę pamatyti tam tikrus socialinius-kultūrinius veiksmus, nulėmusius dainų tradicijos pokyčius. Buvo apgailestaujama, kad daina prarado savo reikšmę net kaimo bendruomenių gyvenime, tapo bemaž periferiniu reiškiniu, palaikomu tik kai kurių socialinių grupių – beveik vien vyresnių žmonių³¹. Dainų repertuaro kaita, intensyvus naujoviškų dainų skverbimasis aiškintas jau iš esmės pasikeitusia dainavimo paskirtimi. Pripažinta, kad dainos traukiasi ir iš apeiginio gyvenimo sferos, kai nykstant archajiškiems, žemdirbiškoje kultūroje išsisknijusiems ritualams buvo užmirštama jų prasmė ir paskirtis. Žinoma, šiandien galima svarstyti, ar apgailestavimas dėl dainavimo tradicijos kaitos ir pradimų buvo asmeniška patirtimi paremtas realios liaudiško dainavimo situacijos vertinimas, ar tokį įspūdį lėmė kabinetinis domėjimosi tautosaka pobūdis, lietuvių inteligentijos atotrūkis nuo tos aplinkos ir kontekstų, kuriuose galėjo gyvuoti sakytinės tradicijos formos. Kita vertus, toks pavojaus dėl sparčiai nykstančios tautosakos diskursas galėjo būti tikslingai palaikomas siekiant sutelkti tautą savosios tapatybės paieškoms, suvienyti bendram tikslui – surinkti ir išsaugoti tautinės kultūros likučius.

Neliko nepastebėta ir bendrųjų globalizacijos reiškinių – plintančios masinės kultūros, kaimo gyventojų migracijos į miestus, kitakalbės kultūros veržimosi per spaudą, mokyklas ar tarnybą atlikusius šauktinius – įtaka lietuvių folklorinei kultūrai. Tvirtinta, kad modernėjančios visuomenės pasirinkimai kelia pavojų lietuvių tradicinio paveldo, laikomo tautinio savitumo išraiška, išlikimui:

.....
31 Besikeičiantį dainos vaidmenį kaimo bendruomenės gyvenime gebėjo pastebėti ir patys tautosakos užrašinėtojų kalbinti sodiečiai (Niemi, Sabaliauskas [1912]: IV).

Kaip visi tautos savotiškumai, taip ir dainos pamažėle nyksta. Jų vieton skverbiasi naujosios, svetimos, atsinešamos mūsiškių iš kariuomenės ir miestų. Taip pat nemaža padeda mūsų dainoms gaišti mokyklos, kur vaikai mokomi rusiškai dainuoti, ir mūsų nevykę pramanytojai, sekdami svetimas „gražesnes“ ir naujesnes „dainuškas“. Taip esant, pačių sodiečių tarpe įsigalėjo nuomonė apie lietuvių dainas, kad jos esančios negražios, prastos, niekam vertos, todėl ir užmirštinios (Smetona 1911).

Įdomu, jog senajam folklorui kylančių visų grėsmių fone palankiai atsiliepta į vis labiau intensyvėjantį rašto skverbimąsi į folklorinės komunikacijos lauką. Asmeninius tautosakos užrašus lietuvių šviesuomenė dar XIX a. pabaigoje buvo pripažinusi įprastu reiškiniu ir laikė svarbiu veiksmu, užtikrinančiu dainuojamosios tradicijos išlikimą ir tęstinumą. Folkloriniai užrašai funkcionavo kaip kolektyvinės atminties saugykla, o tam tikromis aplinkybėmis žmonėms net atstojo spaudą. Vyrvusią nuomonę apie asmeninių dainų užrašų reikšmę sakytinės ir rašto kultūros kontekste iliustruoja kaip visada ekspresyvus Vaižganto komentaras; jis piktinosi neatsakingais tautosakos rinkėjais, išprašinėjusiais iš žmonių dainų sąsiuvinius ir šitaip skurdinusiai jų kultūrą:

Jurgi, dūkš savo surinktas dainas! pasidainūsime. Juze, o kur tu dėjei savasias dainas ir pasakas? Tokius klausimus kartkartėmis uždavinėjau pažįstamiems lietuviams, apie kuriuos žinojau, kad moka rašyti ir mėgsta rinkti į knygeles visokias dainas, kurias jiems sekas užgirsti. Reikia matyt jų veidą pailgą ir nuliūdusį. „Je! sako rašiau, rašiau, paskui aptaisiau į knygą; visa apylinkė valkiojo po sodas, po susirinkimus; dabar nebeturiu! Studentas M. paėmė, prižadėjęs atspausti, ir prasmego kur versmėn ir pats, ir mano dainos!“ Kitas vėl sakos su pasigailėjimu, jog viską rašęs: giesmes, dainas, patarles, misles, pasakas; pasisukus panelė Marė K., išprašius ir nusiuntus į Karaliaučių, iš kur gavus nėt kokį ten ženklelį, kaipo pagyrimą! ir tt. Musu rinkėjei palaikų prašomi atidūda, ką turi, bet paskui gailis. Ir verta gailėtis! Gilioje, tamsioje Lietuvoje tokie surinkimai yra didelės vertės: jis maž daug užstoja knygelę. Vienas užrašė, kiti nū jo skolinai, nešiojas, mokinas eilų, dainių, jūky, pasakų. Atimti nū jų tą rinkinį – yr tai padaryti skriaudą (Vaižgantas 1897: 23).

Siekiant įtikinti tautinę visuomenę lietuviškų dainų išskirtinumu, buvo griebiamasi tiek loginių, tiek emocinių argumentų. Pirmiesiems galėtume priskirti bandymus remtis lietuvių tradicinei kultūrai palankių kitataučių, ypač mokslo ir literatūros sferų atstovų, autoritetu. Jau nuo pirmųjų lietuviškosios periodinės spaudos leidinių nevengta pabrėžti, kad senąsias lietuvių dainas ypač vertino užsieniečiai, rinkę jas mokslo tikslams, kaip įkvėpimo šaltinį naudoję kūryboje, spausdinę knygoje ir šitaip ne tik išgarsinę jas pasaulyje, bet ir apsaugoję nuo

išnykimo³². Rodant svetimšalių dėmesį ir palankumą lietuviškoms dainoms, viltasi pakelti ir pačių lietuvių savivertę. Dažniausiai kitataučių nuomonė primenama siekiant įtvirtinti lietuvių kaip dainininkų tautos, kuriai dainų gausa, įvairovė, poetiškumu ir jausmingumu daugiau neprilygsta nė viena kita, įvaizdį:

Lietuwiszkos Dainos toli pralenkia Davadnume ir žadinime Meilės kitū Tautū Dainas, jau tai yra didieji Wokiecziū Giesmininkai Herder, Göthe, Lessing ir kiti pripažinę, o isz tos Priežasties ir lietuwiszkos Dainos Wokiecziams geriaus pažįstamos, negu mums Pawargėlėms, garbingųjų Tėwū Liekanoms Lietuwininkeliams (N. 1899: 126).

Kada męs surinksime visas savo dainas, iš teisybės, pasirodys, kad senoviškoji lyriškoji poezija, kuri reikalauja daugiausiai jausmo ir prakilnumo, turi daugiausiai jausmo ir prakilnumo, turi daugiausiai poezijos, su lietuviais nesulygs jokia tauta (Žilinskas 1902: 51–52).

Tautiškų dainų literatura pas lietuvius daug turtingesnė, negu pas kitas tautas. Jei lietuvis gali kuomi–nors prieš kitataučius didžiuotis, tai, beabėjo, savo dainomis (Brakas 1918: 234).

Atgimstančios lietuvių tautos poreikį, kad jos tradicinio paveldo pagrindu kuriamą kultūrą pripažintų pažangesnės tautos, atspindėjo pačių įvairiausių žanrų periodikos tekstai. Kartais jie blykstelėdavo kaip vienkartiniai informaciniai pranešimai kronikos skiltyse apie lietuvių dainų vertimų publikavimą užsienio spaudoje ar įvairiuose kraštuose skaitytus pranešimus lietuvių tautosakos temomis³³. Tačiau išskirtiniais lietuvių kultūrai atvejais, koku laikyta suomių folkloristo Aukusčio Roberto Niemio komandiruotė Lietuvoje, skirta lietuvių dainų paieškoms, spauda stengėsi išlaikyti visuomenės dėmesį net keletą mėnesių³⁴.

Atrodo, jog bet kurią tautinės kultūros apraišką, ypač pademonstruotą kitakalbėje aplinkoje, mėginta panaudoti apeliuojant į lietuvių nacionalinę savimonę. Tokio atvejo pavyzdžiais būtų XIX a. pabaigoje Maskvoje ir Tilžėje surengti vieši koncertai, kuriuose skambėjo lietuviškos dainos. Šiuos renginius spaudoje aprašęs asmenys ne tik pasidalijo įspūdžiais apie dainų sukeltą estetinį ir emocinį poveikį klausytojams, bet ir tikslingai pasinaudojo proga, kad pabrėžtų etninės savivokos ir kultūrinio savarankiškumo reikšmę tautai. Didžiavimosi intonacijos, tarsi pagaliau pavykus paneigti ilgai vyravusią neteisybę, juntamos pasakojant apie renginiuose dalyvavusius svečius, netikėtai pakeitusius savo išankstinį nusistatymą apie lietuvių kultūros primityvumą, jų kaip tautos istorinį savarankiškumą:

.....
32 Veversys 1885; M–ž–s 1892 7: 49; Kalwaitis 1894: 8; Žmogus 1897; N. 1899: 126; Žilinskas 1902: 51; Bruožis 1908: 3–5.

33 J. K. Sz. 1884: 248; Keleivis 1910; J. M. 1913; Chodakauskaitė 1913.

34 A. R. Niemio vizitą Lietuvoje 1910 m. sausio–spalio mėnesiais galėjo sekti laikraščių *Viltis*, *Vienybė* ir žurnalo *Šaltinis* skaitytojai.

11 d. Kovo szių metų viename iš geriausių kliubų „v blagorodnom subranii“ buvo pirmutinis etnographiskas koncertas. Dainavo didrusiszcai, mažrusiszcai, baltgudiszcai, bulgariszcai, lenkiszcai – tai pirma dalis koncerto; antroje dalyje ėjo dainos lietuviszkos, gruziniszkos, armėniszkos, dainos kirgizų, sartių, czuvaszų ir graikų.

Suprantama, jog czia buviai inteligentai minėtų tautų ir su džiaugsmu laukė to koncerto, kaip tik pasklydo apie jį gandas. Nemažiaus už kitus laukė jo ir vietiniai lietuviai. Maskvos maskoliai net inteligentai beveik nemoka atskirti lietuvių nū lenkų, o apie prispaudimus Lietuvoje, galima sakyti, jie ir negirdėjo. <...> Taigi dabar daugelis jų galėjo persitikrėti, jog yra lietuviszka tauta, kuri taipat nori gyventi kaip ir kitos tautos (Greitakojis 1893).

Tame Tarpe turėjom Czėso su tulais, išz tuleriopū Krasztū tikt wien dėl Persitikrinimo atkeliausiais Sweczeis pasisznėkėt, o czion gawom patirti, kad jie saw niekaip mislyties negalėję, kad lietuwiszkos Dainos tokius malonius Balsus tur. Buwo ir tuli taip wadinamosės Trauszio [Jurgis Traušys, Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų tikybinų raštų vertėjas ir leidėjas – J. Ū.] Partijos, kurie wėl negana stebėties galėjo, kaip pons Trauszys, kurs juk tarp apszwiestesniū Žmoniū rokūjams buti tur, lietuwiszkas Dainas taip isznėkint, už Welnio Darbus ir t. t. iszdarkyti gal. Mes nusitikim, kad szitie Swecziai Namūn parėję tarp Genczių bey Pažįstamū papasakos, ką matę bey girdėję, o tokiu Budu prasidės ir tarp platesniujū Nariū musū atbundanczios Giminės kitokios Pažiuros platinties (Lietuwiškoji... 1898: 3).³⁵

Lietuviškų dainų savitumą mėginta parodyti jas lyginant su kitų tautų folkloriniu paveldu. Skirtumų ieškota ir melodikoje, ir poetiniame turinyje. O stengiantis įvardyti, kurios dainų ypatybės geriausiai atskleidžia lietuvių nacionalinį charakterį, į pirmąją vietą wėl buvo keliamas padorumas, jausmingumas, taikingumas, kaip neturintys atitikmenų jokiame kitame krašte. Savų liaudies dainų pranašumu skaitytojus turėjo įtikinti skirtingų tautų žodinės kūrybos sugretinimas:

Lietuwiszkomz Dainoms pasibaigus, turėjo but įwestos Eiles arba wokiszkos Dainos, kurios abejos jau mokino kowoti, mokino kruwintis, mokino apie Kraujo Praliejimo, bet menk apie Wiežlybumą bey apie Darbą (N. 1899: 126).

Mūsų dainų balsai – tai ne giriniai šūkavimai tikrų slavių, vikšėjimas vokiečio ar prancuzo: tiktai sukrauti tautų, mokačių jausti, mokačių iš apsiaučiančių jas balsų supinti vainiką dainą, kaip pinasi vainikai iš žolynų žiedų (Savasis 1902: 50).

.....
35 Ištraukoje užsimenama apie „Birutės“ draugijos ir Vokietijos konservatorių partijai prijautusio J. Traušio konfliktą, kilusį 1897 m. ir net pasiekusį teismą. J. Traušys viešai smerkė draugiją dėl jos organizuojamų metinių švenčių, ją paniekindamas ir kaltindamas kultūros stoka. Šis konfliktas sulaukė plataus atgarsio vokiškoje ir lietuviškoje spaudoje (Pocytė 2002: 171–172).

Lietuvio dainose negalima rasti atbalsio kruvinų mūšių, plėšimų, kaip tai matome dainose skandinavų, tautos karingos, jieškančios garbės ir atsižymėjimo. Jų dainose kraujas liejas klanais; baisiais kujais ir kirviais mušas, mušyje galvas trupina, ir girdis vien tik vaitojimai. Lietuvos gi dainose mergelės „pina vainikėlius iš žaliųjų rūtelių“, jaunikaitis „balnoja savo juodbėrėlį žirgelį ir joja prie savo mylimosios“; dukrelė, ištekėjusi, išsiilgsta savo „baltosios matušėlės ir lekia jos aplankyti pavirtusi raiba gegele“, rami šeimyniška meilė skamba visose Lietuvos dainose (Rūtėlė 1911 8: 321).

Lietuvių dainuojamosios tradicijos refleksijai aptariamam laikotarpiu būdinga itin emociinga, poetiška ir net patetiška kalbėjimo maniera. Skaitytojai, apeliuojant į jų tautinį sąmoningumą, patriotinius jausmus, į tautinę pareigą atgaivinti ir išsaugoti tautosakoje įkūnytą dvasingumą, įtikinėjami dainų prasmingumu ir naudingumu. Toks tekstų imperatyvumas lėmė ir pačių dainos vertę nusakančių vaizdinių, kurių pirmiausia ieškota dvasinėje plotmėje, pasirinkimą. Referuojant dažniausiai kartojamus argumentus, galima išgryninti bent tris pagrindines tezes, kuriomis pabrėžiamas dainų gebėjimas atspindėti tautos dvasią, suteikti emocinę atramą, būti kultūrinio savitumo ir istorinės atminties garantu. Štai vienas tipišku, šias mintis susintetinusiu, publicistinių fragmentų, pasižyminčių būdinga, lyriniu patosu persmelkta retorika:

Bet argi mes galime visai užmiršti tas daineles – brangiausį lietuvių turtą?! Jei mes jas užmiršime, tai užmiršime savo tėvelius ir bočius, kas, rodos, butu neleistina. Juk dainelės – tai tikras bočių mums paliktas turtas! Kuo senovės lietuviai pasiguosdavo varge, kuo nuramindavo savo suskauodusią širdį, kame rasdavo linksmybę – jei ne dainelėse. Dainelėse gimdavo, dainelėse augdavo, dainelėse ir mirdavo. Dainavo vaidylos, dainavo karžygiakariautojai, dainavo kunigaikščiai ir pavaldiniai nuo mažiausio iki didžiausio. Dainelėse, lyg veidrodyj, atspindi lietuvių dvasia, jose išaugusi jų siela. Taip lietuviai buvo prie dainų pripratę, kad be jų jie negalėdavo nurimti. Dainelės – buvo tartum antroji lietuvių duona. Dainelės – tai senovės lietuvių nuolatinis gyvybės ženklas (Jaunas Šnekutis 1913).

Neabejotinai svarbiausią vaidmenį kuriant lietuvių kolektyvinės tapatybės modelį ir įtvirtinant folklorinį paveldą atminties kultūroje atliko inteligentijos atstovai bei aktyvesni visuomenininkai – kunigai, rašytojai, leidėjai, gydytojai, teisininkai, bibliotekininkai, knygnešiai, vargonininkai, kompozitoriai ir kt. Kaip tik jų kuriamą praeities interpretavimo tradicija ir tautosakos vertybinė samprata atsispindėjo į viešąją erdvę orientuotuose XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tekstuose. Juose didaktinė kalbėtojo pozicija perteikiama kaip adresato įpareigojimas, nesudarantis galimybės kvestionuoti autoritetiškai įtvirtintų dainų vertės postulatų. Iš esmės vien inteligentų bendruomenės subrandinti, jos palaikomi ir skleidžiami folkloro, ypač dainų, vertybiškumo kriterijai, leidę sukurti idealistinį, mitologizuotą tautinės

kultūros vaizdinį, atrodo, ne visuomet sutapo su kitos visuomenės dalies esteti-
niais pasirinkimais – pastarieji vis labiau krypto į literatūrinę estetiką, populiariosios
kultūros tekstus³⁶. Vis dėlto vyravusi retorika turėjo ir realų poveikį, visų pirma –
įtraukiant žmones į senojo žodinio paveldo gelbėjimo akciją. Tautosakos rinkimas
ir buvo ta akivaizdi, apčiuopiama, užrašytų kūrinių vienetais pamatuojamo grįžta-
mojo ryšio išraiška, atsakas į inteligentijos pastangas įtvirtinti etnokultūrinę lietuvių
tapatybės sampratą. Tais pačiais argumentais, kuriais įrodinėta dainų reikšmė, buvo
grindžiami ir jų rinkimo tikslai: dainas būtina išsaugoti kaip mokslinės, istorinės,
kultūrinės svarbos šaltinį ir taip užtikrinti lietuvių tautinės kultūros tęstinumą.

Raginimas rinkti savo tautos „dvasiškus reikalus“, įterpiamas į dažną tautosakos
klausimams skirtą rašinį, buvo formuluojamas kaip pareiga, neatidėliotinas darbas
Lietuvos labui: „Kiek kas apsaugos nuo išnykimo dainų ir pasakų, tiek plytelių su-
kraus prie atstatymo tėvynės“³⁷, – skelbta 1900-aisiais *Tėvynės sargo* laikraštyje. Tie-
sa, pirmieji vieši paraginimai rinkti tautosaką buvo skirti šviesuomenei³⁸. Tautinio
atgimimo sąjūdžio metais inicijuotas tautosakos rinkimas iš pradžių buvo suvokiamas
kaip „apšviestiesnių lietuvių“ įsipareigojimas ir konkreti jų tautinio sąmoningumo
išraiška. Tikintis inteligentijos ir kitų praprususių tautiečių³⁹ prisidėjimo, pirmiausia
juos ir stengiasi įtikinti šio darbo prasingumu, kad vėliau, remdamiesi savo žiniomis
ir autoritetu, paskatintų kitus tautiečius suprasti „savo tėvų dvasios veikalų“ svarbą:

Rankiodami ir užraszinėdami tą, ką mums papasakos senelei, neužmirškime ir
jaunūmenės. Jau pats tas stropus dainų rankiojimas prikels jos žingeidystę. Daug klau-
symų pakils jos proteį, žiurint, kaip vikrei mes užraszome vis-ką tikt senelei moka pa-
pasakoti ir padainuoti apie senus laikus, bet ant jų patįs negalės sau dūti pakankanczius
atsakymus. Su koku pasidabojimu klausytu jie tadą mūsų iszaiszkinimus, su koku
džiaugsmu priimtu mūsų pamokymus, jei mes bent truputį norėtumime papasakoti apie
lietuviszkų dainų gražumą ir daiļumą, o bent keletą žodeleis prie jų skaitymo o labiausei
ir dainavimo paragintumime (M-ž-s 1892 7: 49).

Tačiau labai greitai raginimas kaupti tautosaką kreipiamas jau į platesnę lietuvių
bendruomenę. Antai kunigas Jonas Žilius (Žilinskas), spaudoje viešinęs savo keti-
nimus surinkti visas lietuviškas dainas ir jas publikuoti Amerikos lietuvių lešomis

36 Tai liudija XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje į sakinio ir raštinio folkloro repertuarą
įsiliejęsi naujoviškų literatūrinės kilmės dainų srovė (Sadauskienė 2006; Ūsaitytė 2018: 120–121).

37 Rinkime... 1900: 93.

38 Plg. J. Basanavičiaus raginimą kunigams sekti A. Juškos pavyzdžiu (Basanavičius 1884: 313) ir jo
atsišaukimą į Lietuvos apšviestūnus, kviečiant rinkti tautos gyvenimo paminklus (Basanavičius
1892: 15–16).

39 XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuvių, talkinusių renkant tautosaką, socialinį portretą
detalizavo Leonardas Sauka, aptardamas J. Basanavičiaus parengtus tautosakos leidinius (Sauka
1997: 5–9, 1998).

(Žilinskis 1900a), kvietė visus, net ir menkus rašymo įgūdžius turinčius kraštiečius imtis dainų surašymo: „[N]esisarmatykite, kad bus nedailiai, su klaidoms paraszyta; asz perskaityt perskaitysiu ir pataisysiu“ (Žilinskas 1900b: 82)⁴⁰. Žemas visuomenės raštingumas buvo ne vienintelė kliūtis, trukdžiusi plačiau įsiūbuoti tautosakos rinkimo akciją. Imperinė Rusijos politika ir lietuviškos spaudos draudimo padariniai ne tik ribojo informacinių šaltinių pasiekiamumą, bet ir varžė lietuvių kultūrinę saviraišką. Liudijimų, jog net knygos ar rankraščiai su liaudies ir autorine lyrika galėjo prišaukti carinės cenzūros nemalonę, visuomenėje netrūko, todėl bandyta žmones padrašinti šį nekaltą darbą atliekant – užrašant ir siunčiant dainas – nuo „maskolių“ nesislėpti (Rinkime... 1900: 93).

XX a. pradžioje Lietuvoje dainų išsaugojimu ėmus rūpintis Dainų rinkimo komisijai, jos patarimai ir paaiškinimai, kaip užrašyti dainas ir jų melodijas, buvo aktyviai viešunami periodinėje spaudoje⁴¹. Formavosi labiau organizuotas tautosakos rinkėjų tinklas, pritraukęs ir specialistus – muzikus, kompozitorius, chorvedžius, vargonininkus, konservatorijos studentus. Jų, kaip ir besimokančio jaunimo, per atostogas grįždavusio į tėviškes, mokytojų, kunigų ir vargonininkų, iš arti pažinusių tradicinį dainavimą išlaikiusio kaimo bendruomenės, indėlis išsaugant sakinį paveldą galėtų būti matuojamas ne tik sukauptos tautosakos vienetais. Šio būta išties nemenko: spaudoje netrūko informacijos apie įvairiose Lietuvos apylinkėse šimtais ar net tūkstančiais užrašytas dainas ir melodijas⁴², o redakcijas užplūdo moksleivių surinkta tautosaka⁴³. Visa tai, regis, kūrė euforinę nuotaiką, skatinusią

40 Raginimai surinktą pasakojamąją tautosaką siųsti J. Basanavičiui į Bulgariją, o dainas – J. Žiliui į JAV mirgėjo 1892–1903 m. Didžiosios ir Mažosios Lietuvos skaitytojams skirtoje lietuviškoje periodinėje spaudoje. J. Žilius per spaudą informuodavo skaitytojus apie jį pasiekusius dainų rinkinius, teikė rekomendacijas savo rinkėjams ir būsimiems dainų užrašinėtojams. Tačiau, priešingai nei J. Basanavičiui, iš spausdintų šaltinių, taip pat jam atsiųstų rankraščių parengusiam ir 1898–1903 m. išleidusiam devynis pasakojamosios ir dainuojamosios tautosakos toms, J. Žiliui išleisti visas iki tol surinktas lietuvių liaudies dainas, atrodo, taip ir nepavyko.

41 Pastebėtina, kad patarimai, kaip užrašyti dainų medžiagą, į 1910 m. Lietuvių mokslo draugijos iniciatyva išleistą *Trumpą folklioro dalykams rinkti programą* nebuvo įtraukti, o jų viešinimas prasidėjo XX a. pradžios periodinėje spaudoje.

42 Dzūkų dainų... 1910; Šimkus 1911a, 1911b: 1; Dainų radynys 1918.

43 *Vasaros darbų* (Aušrinės priedo) 1911 metų penktame numeryje, redakcijos skiltyje, pasidžiaugta:

Mūsų sumanytiems „Vasaros darbams“ gaunamos medžiagos gausumo žvilgsniu klojosi daugiau nekaip gerai. Neklysim pasakę, kad „Aušrinės“ Red. yra patyrusi, ir vis tebepatyria tikrą folklioro tvaną. Pažymėtina, kad folklioro kokybė-turiningumas <...> vis auga ir auga. Galim tik pasidžiaugti draug su skaitytojais ir „Aušrinės“ bičiuliais šiuo nepaprastu jaunuomenės galės apsišėkimu ir tarti širdingų širdingiausių padėką visiems uoliems mūsų paskleistų vasaros darbų obalsių pasekėjams (Nuo Redakcijos 1911: 69).

Leidinio redakcija, sulaukusi didelio užrašytos tautosakos kiekio, nusprendė publikuoti tik įdomiausius pavyzdžius, o visą kitą medžiagą registruoti skyrelyje „Gavome iš“, nurodant užrašytoją, užrašymo vietą ir atsiųstos tautosakos statistiką pagal žanrus. Ši informacija buvo skelbiama daugelyje iki 1912 m. ėjusių *Vasaros darbų* numerių.

dar didesnį visuomenės susitelkimą. Šios aplinkybės duoda pagrindo manyti, kad įvairių visuomenės narių daugiau ar mažiau sąmoningas, savarankiškas įsitraukimas į tautosakos rinkimą prisidėjo prie folklorinio paveldo aktualinimo visoje Lietuvoje.

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Liaudies dainų įsiveržimas į knyginę kultūrą XVIII a. žymėjo naują epochos socialinę-kultūrinę situaciją, kai keičiantis požiūriui į trečiąją luomą buvo atsigręžta į jo sakinį paveldą (Stundžienė 2018: 139). Kitą esminį visuomenės savivokos lūžį atspindėtų XIX a. pabaigoje jau gana aiškiai Lietuvoje matomos įvairių socialinių grupių pastangos reflektuoti folklorinę kūrybą. Tautosakos, kaip vieno ryškiausių lietuvių tautinio tapatumo ženklų, svarbą išskėlė nacionalinio atgimimo sąjūdžio priešakyje buvusi inteligentija. Folklorą ji pasitelkė samprotaudama apie lietuvių praeitį, papročius, kultūrą ir nacionalinio charakterio savitumą, jis laikytas grynos ir taisyklingos kalbos pažinimo šaltiniu. Raginimu kaupti tautosaką buvo grindžiamas noras įtvirtinti lietuvių tautinio savarankiškumo siekį ir įrodyti jo kultūrinį tęstinumą. Patys dainų tyrimai buvo pajungti bendriems kultūros klausimams interpretuoti, o tautosakos kaip savitikslio tyrimų objekto samprata Lietuvoje dar tik formavosi. Ji brendo kartu su vis didesnį kryptingumą ir tikslingumą įgyjančiu tautosakos rinkimu. Plačiosios visuomenės, įskaitant ir sodiečius, reflektyvus santykis su tautine kultūra pasireiškė jai tiesiogiai įsitraukiant į dainų kaupimą, nepaisant to, ar taip žmonės reagavo į viešus inteligentijos atsišaukimus, ar labiau žiūrėjo individualių kultūrinių aspiracijų.

Visa modernėjanti sociokultūrinė aplinka visuomenei atvėrė ir naujas pasirinkimų, savo ruožtu lėmusių dainuojamosios tradicijos kaitą, galimybes. Tie pokyčiai atpažįstami iš tolydžiai atsinaujinančio repertuaro, įvairėjančių jo sklaidos formų, kintančių dainos pritaikymo situacijų.

LITERATŪRA

- Aleksandravičius Egidijus 1994. *Lietuvių atgimimo kultūra: XIX amžiaus vidurys*, Vilnius: Baltos lankos.
- Antanulis 1891. „Laiszkas i redyste“, *Varpas*, Nr. 2, p. 30.
- Basanavičius Jonas 1884. „Lietuviszkos knygos“, *Auszra*, Nr. 9, p. 309–313.
- Basanavičius Jonas 1885a. „Apie senovės kalvius“, *Auszra*, Nr. 6-7, p. 242–243.
- Basanavičius Jonas 1885b. „Piemeniszka ‘vai ola’“, *Auszra*, Nr. 13, p. 403.
- Basanavičius Jonas 1886. „Kas tai yra ‘daina’?“, *Auszra*, Nr. 3, p. 65–71.
- Basanavičius Jonas 1892. „Atsišaukimas“, *Varpas*, Nr. 1, p. 15–16.
- Basanavičius Jonas 1895. „Saulė – mėnuo“, *Varpas*, Nr. 9-10, p. 152–155.
- Basanavičius Jonas 1896. „Apie Saroną karalių“, *Varpas*, Nr. 8, p. 116–118.
- Bikinaite Teresė 1996. *Vienužis*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- Biržiška Mykolas 1918. „Iš darbo dainos istorijos“, *Darbo balsas*, geg. 30, p. 4–7.
- Brakas Adomas 1918. „Musu tautiškos dainos“, *Ateitis*, Nr. 9, p. 233–238.
- Brr... A. 1910. „Mūsų sodžius“, *Aušrinė*, Nr. 4, p. 35–37.
- Bruožis Ansas 1901. „Del ko tamp Dainos renkamos?“, *Nauja lietuviszka ceitunga*, saus. 1, p. 1–2.
- Bruožis Ansas 1908. „Prakalba“, in: *Klaidiškių dainos*, surinko Jons Pakalniškis, Vilnius, p. 3–6.
- Chodakauskaitė Jadvyga 1913. „Kovo 15 d. Geografijos Draugijos posėdyje...“, *Viltis*, kovo 27, p. 2–3.
- Dainų radinys 1918. „Dainų radinys“, *Lietuvos aidas*, saus. 31, p. 3.
- Daukantas Simonas 1846. „Pratarne“, in: *Dainės Žiamajtių pagal zodiū dajninikū iszraszytas*, Pirmasis pėdelis, Petropilie, p. VII–XII.
- Dzūkų dainų... 1910. „Dzūkų dainų rinkinys“, *Viltis*, rugpj. 19, p. 3.
- Greitakojis [Čepas Motiejus] 1893. „11 d. Kovo szių metų...“, *Vienybe lietuvininky*, geg. 31, p. 262.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2019. „Didžiosios dainų knygos: lietuvių dainynų mokslinės edicijos pradmenys brolių Juškų folkloro publikacijose“, *Tautosakos darbai*, t. 57, p. 200–223.
- J. K. Sz. [Koncėvičius Jonas] 1884. „Dainos ir jų literatūra“, *Aušra*, Nr. 7–8, p. 247–252.
- J. M. 1913. „Vasario 5, 6 ir 7 d...“, *Lietuvos žinios*, vas. 16 (29), p. 3.
- Jaunas Šnekutis [Jakutis Jonas] 1913. „Užmirštas turtas“, *Pavasaris*, Nr. 8, p. 235–236.
- Juškevičė Jons 1883. „Pratarne“, in: *Liėtuviškos svotbinės dajnos užrašyotos par Antaną Juškevičę ir išspaudintos par Joną Juškevičę*, Petropylė, p. XV–XXIV.
- K. A. S. [Sabaliauskas Adolfas] 1895. „Rūta mūsų dainose“, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, Nr. 2, p. 11.
- Kalvaitis W. 1894. „Prakalba“, in: *Rutų Lapelei. 100 daineliu*, surinko ir iszleido W. Kalvaitis, p. 3–10.
- Kalvaitis Vilius 1905. „Priekalba“, in: *Prusijos Lietuvių Dainos*, surinko ir pridėdams anas per Rėzą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilus Kalvaitis, Tilžėje, p. V–VII.
- Keleivis 1910. „Blaivybės dalykai“, *Viltis*, rugs. 22, p. 2.
- Keliauninkas [Storosta Vilhelmas-Vydūnas] 1895. „Atsiųsta“, *Nauja lietuviszka ceitunga*, spal. 11, p. 3.
- Komisijos... 1909. „Komisijos dainoms rinkti atsišaukimas“, *Viltis*, gruodž. 16, p. 3.
- Leonas Petras 1910. „Poėtiškos dainų grožybės“, *Draugija*, Nr. 17, p. 41–56.
- Lietuvos bibliografija 1994. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1891*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuvos bibliografija 2002. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1895*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuvos bibliografija 2000a. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1894*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuvos bibliografija 2000b. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1898–1900*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuvos bibliografija 2002. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1895*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuvos bibliografija 2004. *Lietuvos bibliografija: serija C. 1896*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka.
- Lietuwiszkoji... 1898. „Lietuwiszkoji Draugystė „Byrutė“...“, *Nauja lietuviszka ceitunga*, vas. 22, p. 2–3.
- Maciūnas Vincas 2003. „Liaudies daina ir literatūra“, in: Vincas Maciūnas. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 3–9.
- Masionis K. [Būga Kazimieras] 1903. „Rytų šalele ir rytulelis“, *Dirva-Žinynas*, Nr. 1, p. 65–66.
- M-ž-s [Didžiulis Stanislovas] 1892. „Dėlko ir kaip turime rankioti savo tautos dvasiszkus veikalus?“, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, Nr. 6, p. 41–42, Nr. 7, p. 49–50.
- Niemi A. R., Sabaliauskas A. [1912]. „Prakalba“, in: *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje*, dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, Helsinki, p. III–XII.
- N. 1899. „Kas tai yra daina?“, *Kaimynas*, bal. 21, p. 126–127.

- Nuo Redakcijos 1911. „Nuo Redakcijos“, *Vasaros darbai*, Nr. 5, p. 69.
- P. B. 1901. „Viena daina“, *Žinyčia*, Nr. 3, p. 22–25.
- P. M. [Mašiotas Pranas] 1918a. „Arklys lietuvių dainose“, *Dabartis*, saus. 10, p. 3.
- P. M. [Mašiotas Pranas] 1918b. „Dunojus“, *Nauja gadynė*, gruodž. 15, p. 3.
- Parplis [Mikšas Jurgis] 1883. „Iš Lietuvos. Juszkeviczios dainos Žamaicziūse ir Lietuvoj“, *Auszra*, Nr. 6, p. 179.
- Pauksztys Jūzas 1893. „Prakalba“, in: *Lietuwiszkos dainos iz visur surinktos*, [surinko J. Pauksztys ir kn. A. Burba], Plymouth, Pa., p. 2.
- Petkevičiūtė Danutė 1988. *Laurynas Ivinskis*: monografija, Vilnius: Mokslas.
- Petreikis Tomas 2010. „Endriejavo valstietiškoji knygos kultūra: XIX a. vidurys–1944 metai“, in: *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Istorija*, p. 1–27, prieiga per internetą: http://www.llt.lt/pdf/endriejavas/endriejavas_knyga.pdf, [žiūrėta 2019-08-22].
- Petreikis Tomas 2018. „Aukštaitijos knygos kultūros tyrimų metmenys“, in: *Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 15–32.
- Pocytė Silva 2002. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*, Vilnius: Vaga.
- Putinaitė Nerija 2004. *Šiaurės Atėnų tremtiniai, arba Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai.
- R. M. [Turauskas Pranas] 1902a. „Senoviška iš stambeldystės laikų daina“, *Tėvynės sargas*, Nr. 9A, p. 33–34.
- R. M. [Turauskas Pranas] 1902b. „Senoviška Daina“, *Tėvynės sargas*, Nr. 10–11A, p. 59–60.
- Rinkime... 1900. „Rinkime senovės dainas ir pasakas!“, *Tėvynės sargas*, Nr. 2-3, p. 92–93.
- Rūtelė 1911. „Lietuvių dainos“, *Ateitis*, t. 8, p. 320–325, t. 9, p. 366–368.
- Sadauskienė Jurga 2006. *Didaktinės lietuvių dainos: poetinių tradicijų sandūra XIX–XX a. pradžioje*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sauka Leonardas 1997. „Trečiasis tomas – Suvalkijos pasakoms“, in: *Lietuviškos pasakos įvairios: trečia knyga*, surinko Jonas Basanavičius, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 3), Vilnius: Vaga, p. 5–16.
- Sauka Leonardas 1998. „Ožkabilių dainų rinkėjai“, in: *Ožkabilių dainos*, kn. 2, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 10), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 5–14.
- Savasis 1902. „Prasmė ir Gražumas Dainų“, *Žinyčia*, Nr. 4-5, p. 49–50.
- Skrioluks J. [Storosta Vilhelmas-Vydūnas] 1894. „Pirm kelių dienų girdėjau...“, *Nauja lietuviszka ceitunga*, rugpj. 21, p. 3.
- Skrodenis Stasys 2005. *Folkloras ir folklorizmas*: mokymo knyga, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Skurdenienė Irena 2001. „Amžiaus pabaigos (1883–1900) poezija“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 413–496.
- Smetona Antanas 1911. „Rinkkite tautines gaidas“, *Viltis*, bal. 6 (19), p. 1.
- Speičytė Brigita 2016. „Lietuvių folkloristikos pradmenys“, in: *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, t. 2, sudarytoja Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 272–292.
- Stanevičius Simonas 1954. „Pratarimas“, in: Simonas Stanevičius. *Dainos žemaičių*, tekstus paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, p. 8–11.
- Stundžienė Bronė 2018. „Atsigręžiant į lietuvių liaudies dainų skelbimo ištakas“, *Tautosakos darbai*, t. 56, p. 133–155.
- Subačius Paulius 1999. *Lietuvių tapatybės kalvė: tautinio išsivadavimo kultūra*, Vilnius: Aidai.
- Šimkus Stasys 1911a. „Dar žodis del dainų rinkimo“, *Viltis*, birž. 26, p. 3.
- Šimkus Stasys 1911b. „Del dainų rinkimo“, *Viltis*, liep. 15, p. 1–2.
- Ūsaitytė Jurgita 2015. „Dainų sąsiuvinis kaip asmeninės raštijos formatas“, *Tautosakos darbai*, t. L, p. 200–225.

- Ūsaitytė Jurgita 2018. „XIX a. antrosios pusės asmeniniai tekstų rinkiniai ir jų istorinis kontekstas“, *Tautosakos darbai*, t. 55, p. 107–133.
- V. J. 1918. „Apie pavirtimą lietuvių dainose“, *Dabartis*, kovo 25, p. 3.
- Vaičiūnas Antanas 1915. „Musų daina“, *Aušra*, birž. 3, p. 263–264.
- Vaižgantas [be parašo] 1898. „Lietuvos Tėvynės dainos“, *Tėvynės sargas*, Nr. 10, p. 28–32; taip pat: „Lietuvos Tėvynės dainos“, in: Vaižgantas. *Raštai*, t. 19: *Kritika, 1896–1914*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 76–80.
- Vaižgantas [be parašo] 1901. „E. Volteris. Lietuviška Chrestomatija“, *Tėvynės sargas*, Nr. 4–5A, p. 34–38; taip pat: „E. Volteris. Lietuviška Chrestomatija“, in: Vaižgantas. *Raštai*, t. 19: *Kritika, 1896–1914*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 154–158.
- Vaižgantas 1897. „Tyrėjai mūsų – skriaudikai mūsų“, *Tėvynės sargas*, Nr. 2, p. 23–26; taip pat: „Tyrėjai mūsų – skriaudikai mūsų“, in: Vaižgantas. *Raštai*, t. 5: *Publicistika, 1890–1898*, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Pradai, 1994, p. 187–190.
- Veversys [Davainis-Silvestraitis Mečislovas] 1885. „Kranklys“, *Auszra*, Nr. 2–3, p. 63–64.
- Veversys [Davainis-Silvestraitis Mečislovas] 1889. „Diena prieš szventą Jona“, *Varpas*, Nr. 6, p. 83–84.
- Žilinskis Jonas 1900a. „Atsišaukimas“, *Varpas*, Nr. 5, p. 72.
- Žilinskas Jonas 1900b. „Atsisaukimas į Brolius lietuvius“, *Tėvynės sargas*, Nr. 6–7A, p. 82–83.
- Žilinskas Jonas 1902. „Dainų Rinkėjams“, *Tėvynės sargas*, Nr. 4–5A, p. 49–53.
- Žmogus 1897. „F. und H. Tetzner. Dainos“, *Varpas*, Nr. 6, p. 90–91.

Reception of Folksongs in the Lithuanian Press of the National Revival

JURGITA ŪSAITYTĖ

Summary

Keywords: folksongs, Lithuanian press, written culture, national revival, identity.

The article discusses the folksong reception against the background of the Lithuanian press from the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries. The analyzed material includes periodical publications of that time elaborating on various issues of the folksong tradition, and miscellaneous published sources of the folksongs. The author seeks to establish what kind of folksong notion was shaped and promoted in the public discourse represented by the Lithuanian intelligentsia that was actively involved in the movement of the national revival. Besides, the analyzed material is examined in order to find evidence from the society at large – whether it accepted the cultural notions presented by its enlightened part.

The first part of the article contains a survey of the folksong publication tendencies. The author also attempts to grasp the impact that various folksong publications had on the oral tradition. The Lithuanian folksongs have been established in the written culture since the end of the 18th – beginning of the 19th century. Their first publications were meant exclusively for the educated readership and became relevant in esthetical or historical aspects in various scholarly works or fiction. However, prerequisites for the folksong publications to reach the third social estate (the Lithuanian peasants) formed only in the second half of the 19th century. During this time, distinct attempts from various social groups at reflecting on folklore became increasingly visible, thus marking a significant shift in the social self-

consciousness, which was brought about by two important factors. One of them was the movement of the national revival that accommodated all the social groups of the Lithuanian population and emphasized the significance of the ethnic culture in the process of creating the modern nation. Active participants of this movement, the majority of which comprised the Lithuanian intelligentsia of peasant descent, recognized the folk poetry as the sign of Lithuanian national distinction. Another factor was the growing Lithuanian secular press, which actively shaped the public attitude towards folklore, at the same time effecting distinct changes in the folksong tradition as well.

The folksong publications from the period in question (scholarly and popular collections, sparse or occasional publications in the periodicals, or instances of usage in the literary fiction and journalism) enhanced the relevance of the oral tradition in various ways: the folksongs enabled emphasizing the uniqueness of the Lithuanian culture, while their spread was aimed at popularization and revival of the folksong tradition itself.

Another part of the article focuses on the different ways of reflecting on the folksong tradition. The public cultural discourse regarded folksongs as a particularly important heritage, emphasizing their significance as a historical, ethnographic, or linguistic source. Besides, adhering to the folklore interpretation pattern established from the end of the 18th century resulted in evaluation of folksongs according to the ethical and aesthetical criteria. The folksongs were used in order to define the Lithuanian national character, while their comparison with folksongs of other peoples served for the attempts at establishing the exceptional or superior nature of the Lithuanian culture. Similar arguments that had been used to prove the folksong significance served to foreground the importance of their collection: folksongs merited preservation as an important scholarly, historical and cultural source that ensured continuity of the Lithuanian culture.

The intelligentsia was the first to favorably respond to the attempts at enhancing the importance of the folksong tradition. While the reaction of the broadest social masses towards the narrative of the high value of folksongs promoted in the public discourse manifested itself simply as their active involvement in the folksong collection – whether in response to the public claims voiced by the intelligentsia or in result of their inner cultural aspirations.

Straipsnis parašytas įgyvendinant mokslo projektą „Istorinė folklorinės kultūros recepcija: dainų tyrimai ir šaltinių rengimas“, kurį pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą remia Lietuvos mokslo taryba (2018–2021, sutarties Nr. S-LIP-18-37).

Gauta 2019-11-15